

Гончарова С. Ю.

к.е.н., доцент

Семенченко А. В.

аспірант

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Гончаров А. Б.

к.е.н., доцент

Харківський національний фармацевтичний університет

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВАЖІЛЬ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто методика розрахунку прожиткового мінімуму, визначені її недоліки. Проаналізовано та розширено набір товарів та послуг, які необхідно включити до споживчого кошика за результатами аналізу вагової структури споживчого набору 2015 року. Проведено моніторинг динаміки розрахунку ПМ та ФПМ в розрізі соціально-демографічних груп населення за останні 10 років. Запропоновані заходи щодо удосконалення методики визначення споживчого кошика.

Ключові слова: *прожитковий мінімум, соціальна стратифікація, споживчий кошик, мінімальна заробітна плата, населення.*

В умовах формування постіндустріального суспільства посилюється значення державної соціальної політики України, яка безпосередньо ґрунтується на ідеї існування соціальних мінімумів: мінімальної зарплати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму тощо. Саме прожитковий мінімум є основою системи соціальних стандартів, тому порядок та методи його визначення повинні стати ключовим етапом реформування соціальної політики у частині соціальних нормативів.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [4], базовим державним соціальним стандартом

(БДСС) є прожитковий мінімум на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

На сьогодні, особливо враховуючи циклічні інфляційні процеси, звертає на себе увагу суттєва невідповідність розмірів мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій реальним споживацьким запитам та потребам. Це, перш за все, стосується прожиткового мінімуму, методику розрахунку якого необхідно оновити з урахуванням сучасних потреб соціально-економічного розвитку суспільства [8]. На жаль, прожитковий мінімум припинив виконувати функцію базового соціального стандарту для визначення достатнього рівня життя громадян та використовується лише у якості номінального показника для розрахунку інших соціальних гарантій (соціальної допомоги, мінімальної заробітної плати та пенсії, стипендій та ін.). Необхідність приведення прожиткового мінімуму до реального значення та підняття його до належного рівня широко обговорюється на всіх рівнях державної політики, особливо профспілками України [2].

В останні роки в Україні все більше уваги приділяють дослідженням рівня соціальних стандартів та гарантій населення. Слід відзначити наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, які приділили увагу проблемам визначення прожиткового мінімуму, таким як Колот А. М. [11], Литвинов В. А. [12], Варецька О.В. [9], Мандибура В. О. [13], Грішнова О. А. [10] та іншим. Проте дана тема продовжує залишатися вельми актуальною і потребує подальших досліджень.

Потребує удосконалення склад набору продуктів харчування, склад набору непродовольчих товарів та набір послуг в споживчому кошику, тому що він не відповідає реаліям сьогодення. Основні публікації щодо цієї проблеми зосереджені на обчисленні саме грошового вираження соціального стандарту. Але ж, насамперед, необхідно зосередити увагу на якості (складі) та кількості (нормах) елементів споживчого кошика, а в подальшому займатися аналізом

обчислення соціальних стандартів.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування необхідності удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму як підґрунтя визначення соціальних гарантій та стандартів в країні в контексті соціальної стратифікації суспільства.

Для основних соціальних і демографічних груп населення основу для розрахунку прожиткового мінімуму становить вартість мінімальних наборів продуктів харчування, послуг та непродовольчих товарів, які зазвичай називаються споживчим кошиком. Від цінової величини споживчого кошику залежить, на якому рівні буде встановлений прожитковий мінімум, а отже і всі інші соціальні стандарти, гарантії, виплати та допомоги. В цьому контексті особливої уваги потребує зміст та методика розрахунку споживчого кошику та прожиткового мінімуму.

Досліджуючи споживчий кошик в Україні, зупинимося на п'яти основних недоліках, які впливають на прожитковий мінімум:

не відповідний реаліям сьогодення зміст споживчого кошику;

бездіяльність уряду щодо збільшення державних стандартів та гарантій;

застарілі методи, якими формуються набори продовольчих та непродовольчих товарів та послуг;

нераціональна вагова структура споживчого кошику;

не легітимність споживчого кошику

Обґрунтування необхідності перегляду вмісту споживчого кошика розглянуто на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Обґрунтування необхідності перегляду споживчого кошика

Проведемо аналіз розмірів прожиткового мінімуму як стандарту, який щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік та фактичного розміру прожиткового мінімуму за результатами моніторингу Міністерства соціальної політики України в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Моніторинг динаміки розміру прожиткового мінімуму (державного стандарту) та фактичного розміру прожиткового мінімуму (ФПМ*) в розрахунку на місяць на одну особу в розрізі соціально-демографічних груп населення у 2005 – 2015 рр., грн

Соціально-демографічні групи населення		Роки										
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
		(Закон № 2283-IV від 23.12.04 р.) з 01.10 – 31.12	з 01.10 – 31.12	з 01.10 – 31.12	з 01.10 – 31.12	з 01.11 – 31.12	(Закон № 2657-VI від 23.12.10 р.) з 01.01 – 31.12	(Закон № 2657-VI від 23.12.10 р.) з 01.01 – 31.12	(Закон № 4262-VI від 23.12.10 р.) з 01.01 – 31.12	(Закон № 5515-VI від 22.12.11 р.) з 01.01 – 31.12	з 01.01 по 31.12	з 01.01 по 31.12
На одну особу	ПМ, грн.	423	472	532	626	701	875	953	1095	1176	1176	1330
	ФПМ, грн.	488	536	604	701	844	881	1099	1111	1188	1217	1618
На дитину віком до 6 років	ПМ, грн.	376	418	470	557	632	799	870	961	1032	1032	1176
	ФПМ, грн.	464	496	535	636	759	800	951	1043	1128	1159	1477
На дитину віком від 6 до 18 років	ПМ, грн.	468	536	604	701	776	957	1042	1197	1286	1286	1455
	ФПМ, грн.	576	601	698	815	966	1019	1202	1334	1440	1477	1877
На працездатну особу	ПМ, грн.	453	505	568	669	744	922	1004	1134	1218	1218	1378
	ФПМ, грн.	589	612	659	762	900	937	1104	1175	1252	1281	1753

	грн.											
На особу, яка втратила працездатність	ПМ, грн.	332	366	411	498	573	734	800	884	949	949	1074
	ФПМ, грн.	427	459	509	569	670	698	830	877	950	974	1224

*За даними моніторингу показників соціальної сфери (інформації щодо розміру фактичного прожиткового мінімуму) Міністерства соціальної політики України [7].

З табл. 1.2 видно, що розмір прожиткового мінімуму та фактичного прожиткового мінімуму зростає на протязі 10 років у всіх соціально-демографічних групах населення.

Аналіз зміни розміру прожиткового мінімуму в 2014-2015 роках наведено на рис. 1.2.

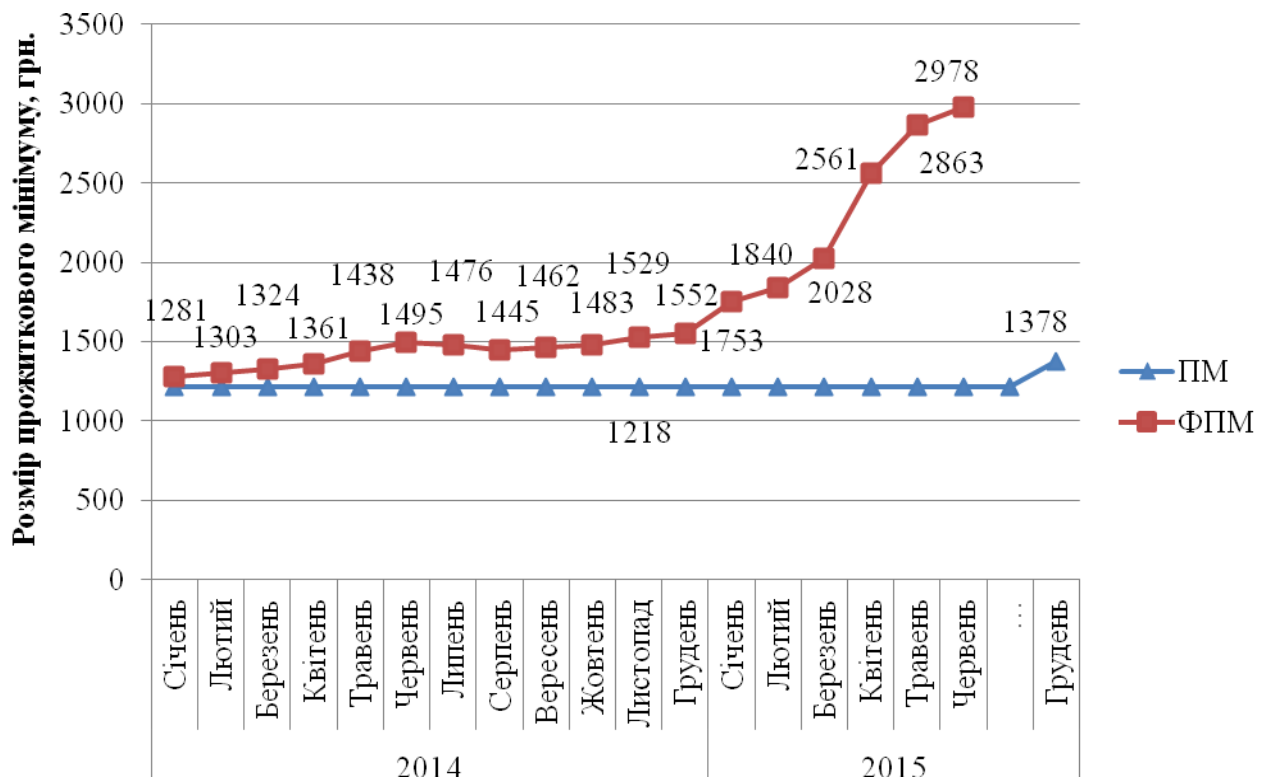

Рис. 1.2. Динаміка розміру прожиткового мінімуму на працездатну особу

Споживчий набір товарів і послуг відбиває сучасні потреби українців та їх структуру споживання продовольчих та непродовольчих товарів та послуг.

Товари та послуги, які необхідно включити до споживчого кошику визначені в табл. 1.3.

Слід ще раз зацентувати увагу на наборі ліків, які представлені в споживчому кошику українців. Оскільки, боліють всі: діти, дорослі, і, тим паче, пенсіонери, то споживчий кошик просто обов'язково необхідно доповнити набором ліків, які представлені в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Товари та послуги, які необхідно включити до споживчого кошика за результатами аналізу вагової структури споживчого набору 2015 року

Набір продуктів харчування					
Продукти першої необхідності (обов'язкові для вживання)			Продукти другої необхідності (мають характер рекомендаційний)		
№ з СНТ	Найменування продукту	Вагова структура	№ з СНТ	Найменування продукту	Вагова структура
01.1.9.2	Сіль, прянощі, та кулінарні трави	0,00236	01.1.2.4	Свіже, охолоджене, заморожене м'ясо свійської птиці	0,02398
01.2.1	Кава, чай і какао для всього населення	0,02273	45	Риба морожена	0,01585
01.1.4.4	Кисломолочна продукція (кефір, йогурт) для всього населення	0,00594	01.1.3.2	Свіжі, охолоджені та заморожені морепродукти	0,00030
01.1.7.6	Консервовані та перероблені овочі (овочі та гриби консервовані, томатна паста)	0,00434	01.1.2.6	Інші консервовані та перероблені види м'яса та продукти з нього (фарш м'ясний, фарш курячий)	0,00913
01.1.8.2	Джеми, повидло, мед	0,00304	01.1.8.3	Шоколад	0,00149
01.2.2.1	Мінеральні та джерельні води	0,00354	01.1.8.4	Кондитерські вироби з цукру (цукерки шоколадні, карамель, мармелад, зефір, халва)	0,01817

-	Розчин оцтової кислоти, сода	-	01.1.9.1	Соуси, приправи (кетчуп, майонез)	0,00808
Мінімальний набір предметів першої потреби, санітарії та ліків (на одну середньостатистичну сім'ю)					
Предмета та ліки першої необхідності (обов'язкові для вживання)			Предмети та ліки другої необхідності (мають характер рекомендаційний)		
235	Антибіотики вітчизняні та імпортовані	0,00383	248	Лінзи коригувальні	0,00136
-	Протиалергійні засоби (кальцію глюконат, діазолін, супрастин)	-	241	Гормональні препарати	0,00196
-	Антигістамінні препарати	-	244	Мазі вітчизняні та імпортовані	0,00129
-	Серцеві препарати (крім валідолу, нітрогліцерин, корвалол)	-	-	Шлункові засоби (вугілля активоване, бесалол, атоксіл)	-
-	Спазмолітики	-	-	Противірусні препарати	-
-	Засоби жіночої гігієни	-	324	Засоби макіяжу	0,00052
-	Засоби контрацепції	-	327	Памперси дитячі	0,00149
323	Дезодоранти	0,00197			
322	Креми	0,00069			
331	Парасольки	0,00007			

Продовження табл. 1.3

Мінімальний набір товарів культурно-побутового та господарського призначення (на одну середньостатистичну сім'ю)					
Товари першої необхідності (обов'язкові в використанні)			Товари другої необхідності (мають характер рекомендаційний)		
05.3.2	Невеликі електричні побутові прилади (міксер, блендер)	0,00154	223	Пилососи	0,00038
-	Інструменти для дому	-	291	USB флеш-накопичувачі	0,00004
-	Товари для дрібного	-			

	ремонту (лампи, клей тощо)				
Набір послуг					
Послуги першої необхідності (обов'язкові для включення в кошик)			Послуги другої необхідності (мають характер рекомендаційний)		
06.2.1	Медичні послуги	0,00091	297	Кабельне телебачення	0,00261
06.2.2	Стоматологічні послуги	0,00367	11.2	Послуги, пов'язані з тимчасовим проживанням	0,00548
06.2.3	Парамедичні послуги (діагностичні)	0,00219			
06.3	Послуги лікарень	0,01048			
08.2	Телефонні й телефаксові послуги (мобільний зв'язок, Інтернет)	0,00255			
Інші послуги					
Послуги першої необхідності (обов'язкові для включення в кошик)			Послуги другої необхідності (мають характер рекомендаційний)		
305	Дошкільні заклади	0,00337	307	Підготовчі курси до вступу у ВНЗ	0,00061
306	Середні навчальні заклади	0,00153			

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

За оцінками багатьох експертів прожитковий мінімум на 2015 рік однозначно занижений, це доказує проведене авторами дослідження. Тому, доцільно було б внести зміни до ст. 5 Закону України «Про прожитковий мінімум», зазначивши: якщо фактичний рівень прожиткового мінімуму (за результатами аналізу інформації щодо фактичного розміру прожиткового

мінімуму Мінсоцполітики України перевищує встановлений розмір прожиткового мінімуму Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік (період) більш ніж на 30% (коефіцієнт 1,3), то КМУ повинен переглянути розмір встановленого прожиткового мінімуму до рівня фактичного за даними Мінсоцполітики попереднього місяця, в якому зафіксоване таке перевищення. Наприклад, якщо встановлений прожитковий мінімум для працездатного населення на 1 вересня 2015 року 1378 грн., то максимальне перевищення фактичного рівня, на яке уряд може не реагувати, складатиме $1378 \times 1,3 = 1791,4$ грн.

У світовій практиці виділяють 6 методів визначення прожиткового мінімуму в країні [6, 10]:

статистичний прожитковий мінімум встановлюється на рівні доходів 10-20% найзаможніших громадян певної країни;

суб'єктивний (соціологічний) базується на проведенні соціологічних опитувань населення про бажаний мінімальний дохід;

ресурсний – залежить від тенденції можливостей економіки щодо забезпечення прожиткового мінімуму та створення сучасного розвинутого суспільства світового рівня;

комбінований або нормативно-статистичний поєднує декілька методів. Зокрема вартість харчування визначається за нормами, житлово-комунальні послуги – за фактом, а непродовольчі товари за їх процентною часткою в загальних витратах;

нормативний метод полягає у становленні вартісної величини прожиткового мінімуму через споживчий кошик;

відносний або метод обчислення медіанного доходу базується на визначенні медіанного доходу – такий дохід, за якого половина населення має більший дохід, а інша – менший. Застосовується в розвинутих країнах.

Розрахований за кожним з цих методів прожитковий мінімум може розглядатися також як межа бідності для надання соціальної допомоги найбільш вразливим верствам населення.

В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу. Крім того, прожитковий мінімум визначається диференційовано залежно від вікового критерію або ж залежно від соціальної та демографічної групи особи: для дітей віком до 6 років; для дітей віком від 6 до 18 років; для працездатних осіб; для осіб, які втратили працездатність. Такий поділ зумовлений особливостями людського організму, у його потребах в залежності від віку та фізичних можливостей [14].

Але, на думку авторів, на сучасному складному соціально-економічному етапі, враховуючи економічний стан України, обчислення прожиткового мінімуму доцільніше було б тимчасово здійснювати з використанням змішаного, а саме – нормативно-ресурсного методу. Встановлений нині рівень прожиткового мінімуму є вкрай низьким, і всі рекомендації щодо його зміни від Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, профспілок України та громадських організацій не беруться Кабміном України до уваги, особливо щодо вилучення величини «рівня забезпечення прожиткового мінімуму» при формуванні проектів законів України про Державний бюджет на відповідний рік. Такий стан справ, пояснюється тим, що розмір прожиткового мінімуму встановлюється, виходячи з фінансових можливостей держави [6].

Отже, можна сказати, що ресурсний метод формування величини прожиткового мінімуму також використовується, хоча й не визначений законодавчо. Якщо на сьогоднішній день вартість споживчого кошика визначається за нормативним методом, тобто вартість продуктів харчування та непродовольчих товарів визначається за нормами споживання, то пропонується при розрахунку споживчого кошика вартість харчування обчислювати за нормативним методом (ґрунтуватися на тих самих нормах, але ж вже переглянутих та удосконалених), а деякі послуги, такі як, наприклад, житлово-комунальні, обчислювати за фактом, непродовольчі товари – за їх відсотковою часткою в загальних витратах.

Слід відзначити, що в загальній сукупності варіативних моделей

визначення величини суспільно необхідного прожиткового мінімуму змішаний метод є досить об'єктивним і більш обґрунтованим, – зокрема впродовж щонайменше п'яти років для України, зважаючи на фінансові можливості країни. Тому, очевидно, що в Україні з різким розмежуванням рівня доходів населення цей метод буде ефективним і відповідатиме реальним інтересам та потребам людей.

В Україні необхідно удосконалити споживчий кошик і підвищити мінімальну заробітну плату, що призведе до перерозподілу національного багатства, зростання внутрішнього платоспроможного попиту, сприятиме створенню нових робочих місць. Серед головних напрямків удосконалення методики визначення прожиткового мінімуму, автори пропонують зупинитися представлених на рис. 1.3.

У подальшому в умовах формування постіндустріального (або інформаційного) суспільства в Україні пропонується поступовий перехід до використання соціально-нормативного методу розрахунку прожиткового мінімуму, який би враховував регіональні ціни на набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, як такий, що найбільш відповідає задоволенню потреб в саморозвитку та самореалізації особистості. Становлення постіндустріального суспільства суттєво змінює сутність та мотивацію людської діяльності. Такі масштабні трансформацій процеси не можуть залишити незачепленими основні потреби суспільства та людини, серед яких актуалізуються освіта, знання, набуття компетентностей тощо, адже в такому суспільстві все важливішим стає людський капітал.

Підвищення рівня життя населення є головною метою будь-якого прогресивного суспільства. Держава зобов'язана створювати сприятливі умови для довгого, безпечного, здорового і благополучного життя людей, забезпечуючи економічне зростання і соціальну стабільність у суспільстві. Щодо строків перезатвердження вмісту наборів непродовольчих товарів та послуг, то термін їх перезатвердження має бути скорочено до трьох років, оскільки зміни у структурі споживання для цих наборів відбуваються швидше,

ніж для набору продуктів харчування.

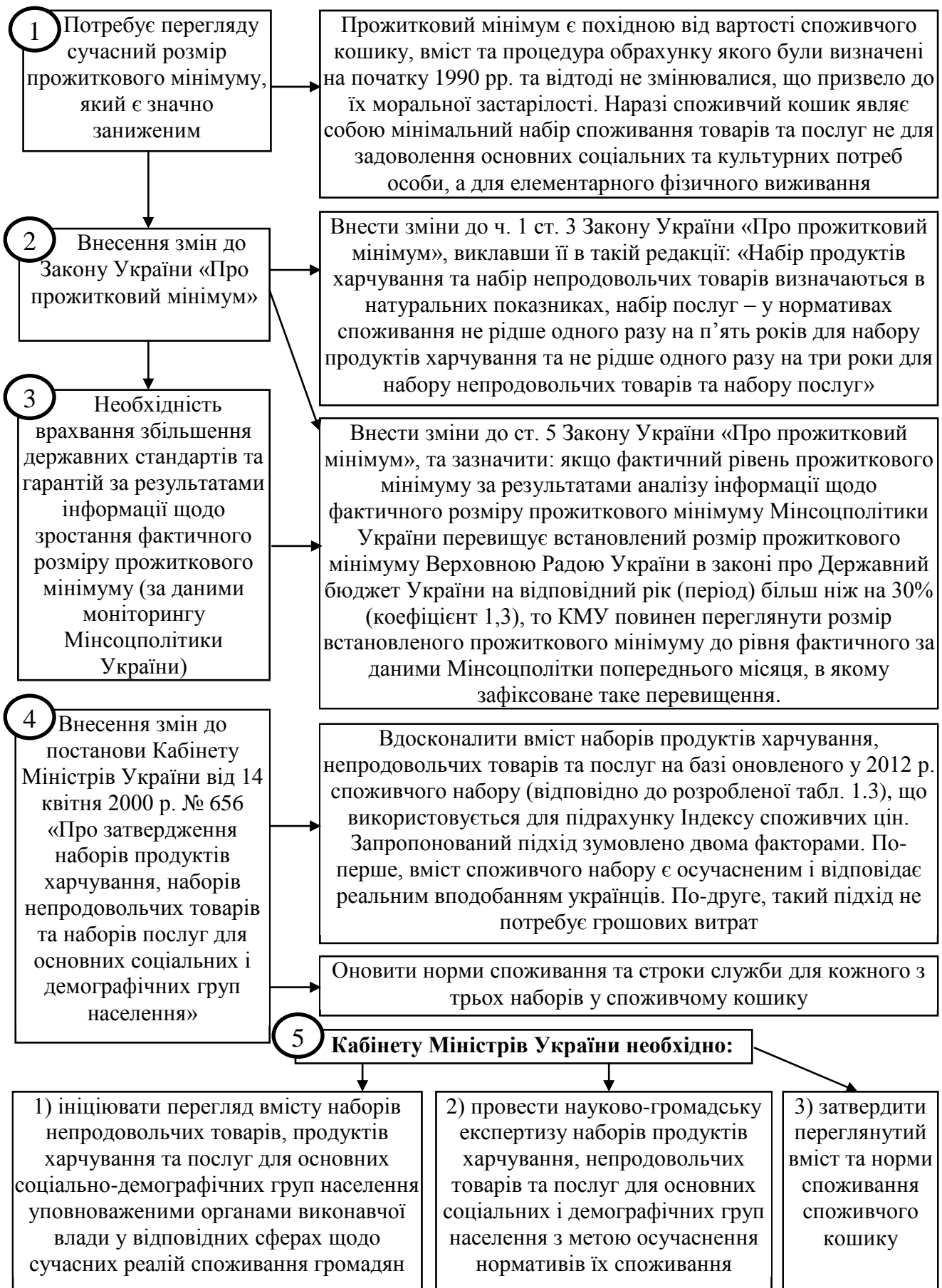

Рис. 1.3. Напрямки удосконалення методики визначення прожиткового мінімуму

Проведений аналіз дозволяє сформулювати ряд висновків, серед яких:

- прожитковий мінімум потребує негайного перегляду і як мінімальний соціальний стандарт, і як інструмент оцінки рівня життя населення;
- підходи до процедури формування та оцінки споживчого кошику потребують розширення та вдосконалення (з точки зору структури та норм споживання, збільшення платних послуг, зростання цін та інфляції) з урахування зарубіжного досвіду;
- при удосконаленні методики визначення прожиткового мінімуму необхідно врахувати як позитивний, так і негативний зарубіжний досвід, а також вплив економічних, соціальних та правових факторів макросередовища.

Література

1. Виступи на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України від 27.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246100067.
2. Інформація про стан забезпечення соціальної справедливості в Україні. Додаток до Постанови Президії Федерації професійних спілок України від 11.12.2012 м. Київ № П-15-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/component/content/article/142-den-socialnoi-spravedlivosti/602-zahodysocsprav-2>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Законопроект № 2250 від 08.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45714.
4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії із змінами, внесеними згідно із Законом № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012, ВВР, 2013, № 3, ст.6.
5. Про прожитковий мінімум. Законопроект № 6565 від 22.06.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6565&skl=7.
6. ЮРЛИГА. Правовое информационное поле для бизнеса и туристов

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/7/18/68734.htm>

7. Моніторинг показників соціальної сфери [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=179608&cat_id=141688

8. Постанова Президії Федерації професійних спілок України «Про заходи з нагоди відзначення у 2013 році Всесвітнього дня соціальної справедливості» від 11.12.2012 м. Київ № П-15-7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fpsu.org.ua/component/content/article/142-den-socialnoi-spravedlivosti/602zahodysoc-sprav-2>.

9. Баланда А., Варецька О. Інститут мінімальної заробітної плати: світовий досвід встановлення та проблеми України.//Україна: аспекти праці. – 2005. – №4

10. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. – 5-те вид., оновлене. Затверджено МОН / Грішнова О. А. – К., 2011. – 390 с., тв. пал., (ст. 10 пр.).

11. Колот А. М. Оплата праці на підприємстві, організація та вдосконалення. – К. Праця, 1997.

12. Литвинов В. А. Прожиточный минимум: история, методика, анализ. – издательство: М., ЛЕНАНД год издания : 2010 ISBN. – 280 с.

13. Мандибура В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К. : Парлам. вид-во, 1998. – 255 с. 1

14. Новосельська Л. І. Міжнародний досвід розрахунку прожиткового мінімуму / Л. І. Новосельська, Ю. Ю. Цігуш // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів, 2009. – Вип.19.44. – С. 198-205.